

לוחות ושברי לוחות

פרשתנו מתמקדת במעמד הר סיני, קבלת "הכתב המכתב והלוחות" (אבות ה, ו) דהיינו לוחות הברית ומה שכתוב בהם, עשרת הדברות. כאן רוצה אני להתייחס לדיבר החמישי: "כִּפֹּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ", הממשיך לפנות אלינו ממרחקי הזמן, כל פעם בגוון חדש. אכן, גוונים חשובים רבים מתמזגים בדיבר הזה, החינוך וההמשכיות, המשמעת והאחריות וכדו'. הדיבר הזה מדבר אלינו כבנים ובנות, אך גם כהורים "כִּפֹּד אֶת המשימה להיות אֲבִיךָ וְאִמְךָ", כי בידך נתון האושר של צאצאך, ואף המודל לחיי המשפחה העתידיים שלהם. והנה, העולם המודרני בעקבות פלאי הרפואה שבו, העניק לאמרה הזאת ממד חדש, הקשור לזקנה. זהו ממד שרבות השאלות הכרוכות בו, כשהן משאירות אותנו תמהים ולפעמים אובדי עצות. אלו הן שאלות הכרוכות בטרגדיה שבעמידה בפני אדם יקר ואהוב המאבד את יכולתיו, את עצמאותו, ולפעמים את זהותו, דבר שיכול ליצור טרגדיות משפחתיות קשות. הדברים ידועים ומובנים, אלא ששורות אלו נכתבות תחת הרושם העז שעשתה עלי עדותה של בתי על התנהגותו של שותף לעבודה כלפי אמו שסבלה שנים מאלצהיימר, וכנגד עצות הרופאים שקבעו שממילא אין מה לעשות, נלחם בכל כוחותיו להבטיח את בריאותה ולהשאירה בחיים. כנגד האמירה שחבל להקדיש לכך מאמצים, סרב הבן לקבל את העצות, והחזיק אותה בחיים, כאילו לשלם לאמו ניצולת השואה, את הימים בה החזיקה אותו כתינוק חסר ישע שלא ידע, עדיין, להחזיר אהבה. וזאת כאשר ה'עדיין' נהפך ל'כבר'. ביטוי נפלא של כיבוד אם ואהבתה.

על שני צדדיה של הזקנה, עמדה המסורת היהודית במשך הדורות. היא הדגישה את החכמה שהזקנה יכולה להעניק לאדם, וזאת אף בעידן שבני האדם לומדים את הא"ב של המחשבים מנכדיהם. איוב (יב, יב) מדבר על הזקנה וקובע: "בִּישִׁישִׁים חֲכָמָה - וְאֶרְךָ יָמִים תִּבְּוֶנָּה". יתירה מכך, לאורך כל ההיסטוריה היהודית הייתה ההנהגה קשורה באופן מילולי עם הזקנה. מנהיגי העם במקרא היו הזקנים. כבימי ירבעם עצתם – שלא כעצת "הילדים" – הייתה אחראית ושקולה (מל"א, יב). בספרי החשמונאים נקראת מועצת הזקנים היהודית 'גרוסיא', על פי שורש יווני המוכר לנו מה'גרונטולוגיה', בדומה ל'סֶנַט' הרומאי, המזכיר לנו יותר מדי את הסנליות. אחד הביטויים הקיצוניים ביותר לחכמת הזקנים, באה לידי ביטוי, בדברי עקיילס הגר המתאר בפני אדריינוס קיסר רומא את חכמת ישראל ואת רצונו להתגייר (שמות רבה ל, יב): "אפילו חכם שבמלכותך וזקן בן מאה שנה אינו יכול ללמוד תורתך אם אינו מל". אך יחד עם כל זאת, מודעים החכמים לבעיות הזקנה. כאשר יהודה בן תימא מתאר את עידי האדם בהתפתחותו הוא אומר: "... בֶּן שָׁשִׁים לְזָקָנָה, בֶּן שִׁבְעִים לְשִׁיבָה, בֶּן שְׁמוֹנִים לְגִבּוֹרָה, בֶּן תִּשְׁעִים לְשׁוֹחַ, בֶּן מֵאָה כְּאֵלֹהֵי מֵת וְעֶבֶר וְכֵטֶל מִן הָעוֹלָם" (אבות ה, כא). אין ספק

שמאחורי דברים אלה עומדת תופעה כלשהי של סנליות. ואגב, מכאן נובע הביטוי היידישאי: "עוֹבֶר-בוֹטֶל".

חז"ל חוו זאת במפגש הטראגי עם המורה, הרב "השוכח את תלמודו". כדי להבין את יחסם לתופעה זאת, אנו חייבים לחזור ללוחות הברית הניתנים בפרשתנו. הלוחות עתידים להישבר בפרשת 'כי תשא' (לב, יט). שם מסופר גם על הלוחות השניים, שבאו במקום אלו שנשברו. על כך אמרו חז"ל: "לוחות ושברי לוחות מונחות בארון", בארון הקודש המקראי, המהווה מודל לארון הקודש שבבתי הכנסת, בו מונחים ספרי התורה. בעזרת דימויים אלה ביטאו האמוראים את יחסם לזקנים הפגועים. שתי מסורות שונות נשתמרו בידינו. האחת, שבוטאה על ידי רבי אחא, קובעת "זקן ששכח תלמודו מחמת אונסו נוהגין בו כקדושת ארון" (ירושלמי מועד קטן יא ע"א). יש קדושה בארון הקודש, באדם שהכיל בקרבו את התורה, אפילו אם ספר התורה כבר אינו בתוכו. את המסורת השנייה מייצג רבי יהושע בן לוי המצווה את בניו (ברכות ח ע"ב): "והיזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו, דאמרינן לוחות ושברי לוחות מונחות בארון". הארון אינו ריק. יש קדושה בחכם שזכרוננו נהרס, כי בתוכו שברי לוחות. לדעתי, לא רק בחכם קדושה, אלא גם בכל אדם שחי במוסר ובחכמה, בחמלה ובאהבה.

בשבירת הלוחות יש מוטיב נוסף המצוי במדרשים (פרקי דרבי אליעזר, מה) והמלמד אותנו שלפני שהלוחות נשברו פרח מהם הכתב הקדוש. לדעתי, מתקשר רעיון זה למסופר על מותו של רבי חנינה בן תרדיון, שנשרף על ידי הרומאים כשספר תורה דבוק ללבו. לתלמידיו המזועזעים שהיו עדים לעינויו, תאר את החזון שעניו ראו מעבר לסבלו הנורא (עבודה זרה יח ע"א): "גוילין נשרפין ואותיות פורחות". האותיות שורדות לשריפת הגוילין. זוהי נצחיות התורה ומתוך כך גם נצחיות ישראל. האותיות והכתב הפורחים, מהווים עבורי ייצוגים של האמונה לפיה גם אצל האדם, אף אם לוחות המוח נשברים, הנפשות פורחות ושורדות, ואולי אפילו מביטות כיצד מתנהגים אנו עם שברי הלוחות.